

***Valeriana officinalis* L. өсімдігінің морфогенезі және өсіру ерекшеліктері**

¹*Қуатбаев А.Т., ²Мамыкова Р.У., ²Ибрагимов Т.С., ²Шойбекова П.,
³Ибрагимова З.Е., ¹Назарбекова С.Т.

¹әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

²Қазақстан инженерлі-педагогикалық Халықтар Достығы университеті, Қазақстан Республикасы, Шымкент қ.

³Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік фармацевтика академиясы, Қазақстан Республикасы, Шымкент қ.

*E-mail: Aschat.Kuatbaev@kaznu.kz

Негізі дәрілік шүйіншөп (*Valeriana officinalis* L.) табиғи жағдайда Қазақстан флорасында кездесе бермейтін түр. Дәрілік шүйіншөптің отаны Жерорта теңізінің маңы. Негізінен қоңыржай және субтропикалық белдемдерде таралған. Әдетте тау беткейлерінде, өзен жағалауларында, жайылмалы, батпақты және орман шеттерінде өседі. Өсімдік жерасты бөлігі тамыр қабығындағы жасушалардың өсуінен түйнек тәрізді жуандайды. Аталмыш өсімдік түрі мәденилендірілген түр болғандықтан дәрілік шикізат ретінде оған деген сұраныс артып, бұл сұраныс плантацияларға егу нәтижесінде қанағаттандырылуда. Осыған байланысты Қазақстанда бұл өсімдік түрін мәденилендіруге қажеттілік туындауда.

Мақалада дәрілік шүйіншөптің (*V. officinalis*) зертханалық және екпе жағдайында өсіп-дамуына, морфогенезіне сипаттама берілген. Онтогенез барысындағы ботаникалық даму ерекшеліктері, тіршілік кезеңдері (латенттік, виргинильді, ювенильді және генеративті) мәліметтер түрінде көрсетілген. Онтогенездік кезеңдері және дәрілік шүйіншөптің (*V. officinalis*) Оңтүстік Қазақстанда өсіру ерекшеліктері мен ұсыныстар беріліп, өсімдіктің жақсы өсіп-дамуы үшін қандай топырақта және қандай алдыңғы дақылдан кейін егу керектігі анықталған. Оңтүстік Қазақстан өңірінде дәрілік шүйіншөптің қолайлы көбейту жолы – көшетінен көбейту. Көшетті дайындау үшін жаңадан жиналған тұқымды тамыз айының алғашқы онкүндігінде себеді. Қатар аралықтары 10-12 шаршы алаңға 1,5-2,0 г тұқым қажет. Тұқым сепкен соң танаптың бетін 1-1,5 см қалыңдықта көңмен жабады. 1 гектарға қажетті көшет дайындау үшін 100-150 шаршы метр көшет алаңы керек. Мол өнім алу үшін көшетті күзде (қазан айының екінші жартысында) немесе ерте көктемде 70 x 20 не 70 x 25 қоректену алаңына отырғызған өте тиімді. Күтіп-баптау жұмыстары топырақ ылғалдылығын бір қалыпты сақтауды (өсіп-жетілу кезінде 6-8 рет суару қажет), танаптың арамшөптерден таза, топырақтың физикалық құрамының өсімдік үшін қолайлы болуын (2 рет қопсыту) және үстеп қоректендіруді қамтамасыз ету керек. Қажетті жағдайлар жасалған кезде дәрілік шүйіншөп мәдени жағдайда жақсы өсіп, жеміс беріп, өміршең тұқымдар береді.

Түйін сөздер: Қазақстан флорасы, морфогенез, онтогенез, дәрілік өсімдік, өнімділік

Морфогенез и особенности выращивания *Valeriana officinalis* L.

¹*Қуатбаев А.Т., ²Мамыкова Р.У., ²Ибрагимов Т.С., ²Шойбекова П.,
³Ибрагимова З.Е., ¹Назарбекова С.Т.

Казахский национальный университет имени аль-Фараби¹, Республика Казахстан, г. Алматы

Казахстанский инженерно-педагогический университет Дружбы Народов², Республика Казахстан, г. Шымкент

Южно-Казахстанская государственная фармацевтическая академия³, Республика Казахстан, г. Шымкент

*E-mail: Aschat.Kuatbaev@kaznu.kz

Валериана лекарственная (*Valeriana officinalis* L.) - не встречающийся в природных условиях во флоре Казахстана вид. Родина валерианы лекарственной – Средиземноморье. Вид также распространен в субтропиках и поясах умеренного климата. Как правило произрастает по берегам и поймам рек, встречается в составе экспозиций горных склонов, болот и лесов. Часто подземная часть растения формирует клубневидные утолщения за счет разрастания паренхимных клеток коры корня. Изучаемый вид растения в последнее время очень востребован как лекарственное. Заготовка сырья этого вида возможна только в результате создания искусственных плантаций. В связи с этим в Казахстане наблюдается необходимость введение данного вида в культуру.

В статье даны описания морфогенеза, роста и развития валерианы лекарственной в условиях эксперимента и в культуре. Приведены сведения об особенностях онтогенеза исследуемого вида, различные жизненные стадии (латентный, виргинильный, ювенильный и генеративный). В соответствии с онтогенетическими особенностями валерианы лекарственной были даны рекомендации по его выращиванию в условиях Южного Казахстана. Выявлены оптимальные для полноценного роста и развития растения тип почвы, культуры севооборота. Обсуждены агротехнические мероприятия для полноценного роста и развития исследуемого вида. В пределах Южного Казахстана наиболее приемлемый способ размножения лекарственной валерианы- это подготовка рассады. В первой декаде августа высеваются семена. На деляночный участок (1м², междурядья - 10-12 см) требуется 1,5-2,0 г семян. Засеянный участок сверху покрывают навозом толщиной 1-1,5 см. На 1 га рассады требуется 100-150 м² деляночных площадок. Эффективнее рассаду сажать на питательную среду (70 x 20 см или 70 x 25 см) осенью (вторая половина октября) или рано весной. Уход за объектом предполагает поддержание постоянной влажности почвы (6-8 разовый полив). Для полноценного роста растений необходимо, чтобы участок был без сорняков; разрыхлялся не менее 2 раз и получал дополнительную подкормку. Валериана лекарственная активно растет и плодоносит, давая жизнеспособные семена; отзывчива на условия культуры и дает самосев.

Ключевые слова: флора Казахстана, морфогенез, онтогенез, урожайность, лекарственное растение.

The Morphogenesis and Growing Properties of *Valeriana officinalis* L.

¹Kuatbayev A.T., ²Mamykova R.U., ²Ibragimov T.S., ²Schoibekova P.,

³Ibragimova S.E., ¹Nazarbekova S.T.

Al-Farabi Kazakh National University¹, Kazakhstan, Almaty

Kazakhstan Engineering and Pedagogical University of Friendship of Peoples²,
Kazakhstan, Shymkent

South Kazakhstan State Pharmaceutical Academy³, Kazakhstan, Shymkent

Valeriana officinalis L. - is not found species in the wild in the flora of Kazakhstan. Homeland *V. officinalis* is Mediterranean. The species is also common in the subtropics and temperate climate zones. It is found in Europe, Central Asia and it's the northern part, in North America and South America. Typically plant grows along the banks of rivers and floodplains, found in the exposition of hillsides, swamps and forests. Often the underground part of the plant forms a tuberous thickening at the expense of sprawl parenchyma cells of the roots cortex. Learning plant species recently have great demand as a medicinal. The preform feedstock of this type can only result in the creation of artificial plantations. In connection with this there is a need in Kazakhstan introduction of the species in culture. The article describes morphogenesis, growth and development valerian under experimental conditions and in culture. They're provides information about the features of ontogenesis of the test species, different life stages (latent, virginal, juvenile and generative). In accordance with the ontogenetic characteristics of valerian have been given advice. We should take into account the climatic and physical geographical characteristics of southern Kazakhstan. Optimal for full growth and development of plants soil type, crop rotation culture were found. The best precursor for valerian – species of *Poacea* or

fodder crops. Due to the decline in the quality of root exudates in the soil, we recommend planting this crop legume after the second year. For good growth and development of valerian is required mechanically loose soil. Discussed farming practices for the proper growth and development of the studied species. Within the Southern Kazakhstan the most appropriate method of reproduction dosage of species valerian is a preparation of seedlings. At pushed plot area (1m², aisles - 10-12 cm) is required 1.5-2.0 g of seeds. Land planted with top cover manure 1-1.5 cm thick. On 1 hectare of seedlings required 100-150 m² pushed plot sites. The care object- species of valerian involves maintaining a constant humidity of the soil (6-8 one-time watering). For full plant (*Valeriana officinalis*) growth requires that the site was free of weeds; loosens not less than 2 times and has received an additional fertilizer. More effective to plant seedlings of *Valeriana officinalis* on a medium (70 x 20 cm or 70 x 25 cm) in autumn (the second half of October) or early spring. Seeds are sown in early August. *V. officinalis* L. is actively growing and fruiting, giving viable seeds; responsive to culture conditions and gives self-seeding.

Keywords: flora of Kazakhstan, morphogenesis, ontogenesis, productivity, a medicinal plant